

Kirjoitus Kotiseutu-vuosikirjaan 2015, Suomen Kotiseutuliitto

Kirjoittajat: Hanna Helavuori ja Heini Räsänen

”JONKIN SORTIN HULLUUTTA” – SUOMALAINEN KESÄTEATTERI

”Jonkin sortin hulluudeksi” luonnehtii Pekka Toroskainen Paukkajan Teatterista omaa kesäteatteriharrastustaan. Toroskaisen kaltaisia ihmisiä on Suomessa tuhatmäärin. Joka kesä arviolta nelisensataa kesäteatteria – eri tavoin organisoitunut joukko harrastajia tai ammattilaisia – tekee ulkoilmaesityksiä. Valtaosa teatterintekijöistä on ei-ammattilaisia, jotka ansiotyönsä ohella omistautuvat talkootyönä yhteisölliselle harrastukselleen näyttelijöinä, käsikirjoittajina, lippujen myyjinä, järjestysmiehiä, puffetin pitäjinä, makkaranpaistajina, verkkosivujen ylläpitäjinä... Harrastajakesäteatterin järjestäjinä on kyläyhdistyksiä, nuorisoseuroja, kansalaisopistojen näytelmäpiirejä. Harrastajien rinnalla on myös ammattimaista tai yrittäjämäisempää kesäteatteritoimintaa. Tienvarsille, pihapiireihin, erillisille pysäköintialueille parkkeeratut autot kertovat, että kesäteatteriin tullaan kauempaakin. Teatterin tiedotuskeskus TINFO:n selvitysten mukaan kylmyyttä, sadetta tai hyttysiä uhmaten kesäkuukausille ajoittuvia esityksiä seuraa noin miljoonayleisö. Kesäteatterit keräävät sellaisiakin katsojia, jotka muutoin eivät käy teatterissa.

Kesäteatterien joukkoon mahtuu kylävetoista toimintaa, paikallisesti vakiintunutta harrastusta, maakunnallisesti merkittävää harrastajakesäteatteria ja toimintaa, joka on vakiinnuttanut asemansa valtakunnallisesti. Kesäteatteri on suosittu vapaa-ajan harrastus ja itseilmaisun muoto, joka kokoaa yhteisöä ja jonka merkitys paikkakunnillakin tunnustetaan. Harrastajakesäteatterit ovat kolmannen sektorin toimintaa, joka vahvistaa paikallidentiteettiä ja toimii usein myös kylää tai kuntaa elävöittäväenä vetovoimatekijänä. Kesäteatterin merkityksellisyyteen ja laajuuteen nähden ilmiötä on tutkittu hämmästyttävän vähän.

Juuret alhaalla ja ylhäällä: kansalaiset liikekannalla, sivistyneistö ulkoilmaan

Kesäteatterit eivät ole yhtenäinen kokonaisuus. Kesäteatterin historiassa voidaan erottaa ulkoilmajuhlien tradition, vakinaisten (ammatti)teattereiden järjestämät kesäteatteriesitykset sekä nykyiset ammattimaiset tai harrastajakesäteatterit. 1960-luvulta lähtien näyttää kesäteattereiden määrä kasvaneen, myös 1980- ja 1990-luku on tuonut kentälle uusia kesäteattereita.

Varhaisia ulkoilmaesityksiä järjestivät kiertävät teatteriseurueet ja sirkustaiteilijat 1800-luvun puolella. Ulkoilmajuhlissa, joita Suomessa kansanliikkeiden nousun myötä, ryhdyttiin järjestämään, oli usein myös näytöskappaleita. Ulkoilmateatterit kiinnittyivät vahvasti tiettyihin esityspaikkoihin. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa unelmat teatterista taivasalla toteutuvia, ulkoilmateatteriesityksiä ryhdyttiin järjestämään eri puolilla Eurooppaa, ja ulkoilmateatteriliike levisi Ruotsin esikuvien innoittamana myös Suomeen.

Ruotsissa työväenliikkeen kokoontumistiloiksi rakennettiin paitsi kansantaloja myös kansanpuistoja, joita rakennettiin erityisesti pienemmille paikkakunnille. Samanaikaisesti Ruotsissa oli myös Skådebana. Silläkin oli ulkoilmateatteritoimintaa, jonka esikuvana on pidetty keskieurooppalaisia kansanteatteriajattelua ja sen

antiikin esikuvista ponnistavia ulkoilmaesityksiä. Skansenin ulkoilmaesitykset olivat yksi suomalaisten esitysten esikuvista.

Kesäteatteritoiminta versoaa samoista juurista kuin suomalainen teatteri, jolla on vahva historiallinen kytkös ”rahvaan järjestäytymiseen”: kansanliikkeiden, kansanvalistusseurojen, raittiusliikkeen, nuorisoseurojen, vapaapalokuntien ja työväenyhdistysten kansalaistoimintaan. Elettiin kiihkeätä yhdistysten ja seurojen perustamiskautta vuosisadan vaiheessa. Tähän kansalaisyhteiskunnan liikekannallepanoon yhdistyy myös kesäteatteri. Näyttämötoiminta oli yhdistykselle mainio keino ansaita rahaa, mutta harrastus oli myös itsekasvatusta. Kansalaisten oli hyvä rohkaistua esiintymään, kehittämään itseään, oppimaan yhteistyötä. Näyttelemisessä yhdistyi talkootyö, huvi ja hyöty, tekeminen yhteiseksi hyväksi, esiintymisen ilo.

Mitä kesäteatteri merkitsee harrastajilleen?

Timo Sinivuori on väitöskirjassaan teatteriharrastuksen merkityksestä. Sen äärelle ajavat halu saada onnistumiskokemuksia ja oppia uutta, kehittää omia ilmaisutaitoja. Harrastus toimii myös terapiasta. Pontimena toimii oma ilmaisu- ja esiintymistarve – nautinto ”saada ihmiset hyvälle tuulelle” ja havainto, että yleisössä ”asuu valo, ilon tuoma valo, joka on saanut ihmisen rentoutumaan”.

Harrastajateatteria koskevat näkemykset ovat yleistettävissä myös harrastajakesäteatteriin. Kesäteatterilaiset kertovat mielihyvystä, jota katsojien palaute antaa. Teatteriporukka on ”tiivis sosiaalinen yhteisö, jossa on monia persoonia, eri-ikäisiä ihmisiä, eri sosiaaliryhmistä ja ammateista, eri sukupuolia.” Toimintaan vetää usein ”mukava ja mahtava porukka”, joka on ”sopivasti hullua”. Kesäteatterilainen tuntee kuuluvansa ”yhteiseen perheeseen”. Esityksen suolana katsojille ovat oman kylän tutut ihmiset, jolloin ”tavallisen tallukan on helpompi samaistua näytelmän henkilöihin, löytää yhtymäkohtia omaan elämäänsä ja nauraa elämän kommelluksille.

Kesäteatteriharrastus vie mukanaan, eikä talkoolaisuudessa työtunteja tule lasketuksi. Kesäteatterilainen työskentelee vähimmilläänkin satoja tunteja esityksen eteen, valmisteluvaiheessa ja sitten ohjatessaan tai näytellessään, markkinointia, lippukassaa tai kahvilaa hoitaessaan, lavasteiden ja puvustuksen parissa. Talkootunteja kuluu myös kun rakennetaan uutta katsomoa tai katetta katsomolle. 10-12 henkisessä joukossa talkootöiden yhteismäärä saattaa jouta 3000-5000 tuntiin. Joillakin paikkakunnilla kesäteatteria on tullut pyörittämään yritys tai vaihtoehtoisesti ohjelmistoa kesäteatteriin ostetaan valmiina pakettina joltakin tuotantotalolta. Tämän tyyppinen kesäteatteriyrittäminen on kuitenkin vähemmistönä.

Mitä kesäteatterissa esitetään?

Kesäteatterissa tuttuus, turvallisuus ja kotimaisuus ovat valttia. Näytelmän tunnettuus, sen tuttu aihepiiri sekä ammattimaisissa kesäteattereissa kotimaiset teatteritähdet ja artistit näytelmien pääosissa takaavat suosion. Kesäteatteri näyttäytyy nostalgian ja musiikin kultamaana. Siellä tarjotaan useimmiten hilpeää, jopa hervotonta menoa, eikä olla ryppyotsaisia. Musiikki on vetonaula monissa kesäteattereissa. Tuttuus elokuvista tai televisiosarjoista saattaa myös olla yksi onnistuneen kesäteatterin resepti. Arto Paasilinnan sarjaan suosiossa on kapuamassa tämän nuorempi kollega Tuomas Kyrö.

Ohjelmistoihin (2014) on mahtunut iso joukko originelleja kylähulluhahmoja. Kesäteatteri voi kapinoida normitettuja ihmiskuvaa ja tehokkuusajattelua vastaan. Kesäteattereiden suosikinäytelmiksi voivat nousta myös ne, jotka kevyellä kädellä käsittelevät ajankohtaisia, kipeitäkin kysymyksiä, joita ihmiset pohdiskelevat. Kesäteatterissa on kyse tunnekokemuksista ja huumorista. Kesäteatteriesitykset loppuvat useimmiten ”ihmisen kaipaamaan onnelliseen loppuun”.

Kesäteatterit toimivat myös perheteatterina ja sukupolvien ylittäjänä. Lastenkirjojen tai klassikkosatujen kestopankarit voi löytää kesäteattereiden näyttämöiltä. Perheteatteri kasvattaa suosiotaan ja kotimaiset kirjajahmot ovat myös kesäteatterien suosikkiohjelmistoa.

Tekstejä ohjelmistoihin haetaan ammattikirjailijoilta tai sitten tekijäjoukosta löytyy kesäteatteriesityksen käsikirjoittaja. Suosituimpien kirjailijoiden tekstejä menee usean teatterin näyttämöllä samana kesänä. Esimerkiksi Heikki Luoman kynästä on kesällä 2015 lähtöisin seitsemän käsikirjoitusta. Muita suosittuja kesäteatterinäytelmäkirjailijoita ovat mm. Markku Hattula, Liisa Heiskanen, Markku Hyvönen, Sisko Istanmäki, Marita Kärkkäinen, Heikki Lund, Ilkka Malmi, Simo Perämäki, Tuija Pitkänen, Teuvo Ruohoranta, Seppöjuhani Ruotsalainen, Rami Saarijärvi, Eero Schroderus, Raimo Suuronen ja Matti Wanne. Kesäteatteritapahtuma voidaan järjestää myös paikkakunnan oman kirjailijan tuotannon ympärille.

Kesäteatteri ja maaseutupolitiikka

Vuonna 2015 kesäteatterissa tehdään maaseutupolitiikkaa: Näytelmissä käsitellään sitä, miten kylästä viedään palvelut, mutta silti sinnitellään, periksi ei anneta ja vastaiskuja mietitään (*Jo vain herra ministeri*), vaikka eletäänkin kuntaliitoksen jälkimainingeissa (*Operaatio Pusukumpu*). Kesäteatterinäytelmissä ei purematta niellä ajatusta, että ”maaseutu olisi valmis saattohoitoon”. Näytelmissä esiintyvät EU-koordinaattorit, maaseutu elää rakennemuutoksessa. Ehkä pienviljelyllä ja karjataloudella olisikin tulevaisuus (*Kesä Kuteman kylässä*). Kylissä tehokkuusajattelu ja oman edun tavoittelu törmäävät pehmeisiin arvoihin, harjoitetaan maatilamatkailua ja elämää kilpailuyhteiskunnassa (*Maarian piha*), kiistellään sorakuopasta (*Pirunpelto*) tai etsitään elämänkumppania maitotilalliselle (*Tositarkoituksella*).

Kesäteattereissa kansalaisuus koetaan oman paikkakunnan näkökulmasta. Kyse on symbolisesta yhteisöllisyydestä: ollaan ”omaa väkeä”, ei Suomen tai EU-kansalaisia. Hämmästyttävään usein ohjelmistot heijastelevat maatalous- ja maaseutupolitiikan jännitteitä ja vastakkainasetteluja esimerkiksi siitä, että maaseutu ei enää ole maatalo- ja alkutuotantokeskeistä vaan rakentuu uusille elinkeinoille. Kesäteatteri osallistuu maaseutuidentiteetin rakentumiseen ja määrittelyyn. Se näyttää, ettei maaseutu ole homogeeninen käsite, ja muistuttaa, ettei syrjäistä maaseutua pidä unohtaa.

Missä tiloissa ja ympäristöissä kesäteatteria?

Kesäteatterin voimatekijä on tila ja ympäristö. Me koemme ja tulkitsemme esityksiä myös esitystilan ja -ympäristön kautta. *Nummisuutarit* Taaborin vuorella on erilainen kokemus kuin *Nummisuutarit* Suomen Kansallisteatterissa. Teatterintutkijat (Marvin Carlson) muistuttavat, että esitysten fyysiset ympäristöt eivät ole pelkkiä neutraaleja filttäreitä tai kehyksiä. Me olemme kehollisia ja moniaistisia olentoja, joiden

kokemuksiin ovat kietoutuneina myös ympäristöjen historia ja ympäristöissä eletty ja koettu elämä kuten Arnold Berleant on todennut. Tilat ja ympäristöt, joita ei ole tarkoitettu varsinaisiksi esitystiloiksi ja joilla on oma historiallinen ja sosiaalinen olemisensä, puhuvat meille tavanomaisia esitystiloja enemmän.

Kaupungeissa kesäteatteria esitettiin usein kansanpuistoissa tai kaupunkipuistoissa, myös linnojen pihalla tai niiden ja linnoitusten raunioilla. Maaseudulla kesäteatterin esittämisen paikoiksi ovat sittemmin tulleet maaseudulla kylätalot, vanhat pihapiirit, perinnepihat, kyläkoulujen pihat, kartanomiljööt, vaaran laet ja vesistöjen rannat. Kesäteatteri voi myös seilata paikasta toiseen, kuten Saimaalla tai Turun saaristossa.

Kesäteatterin merkitys paikallisyhteisöissä

Kesäteatteri on usein yksi tärkeimpiä kylätapahtumia. Useilla teattereilla on myös laajempaa alueellista merkitystä. Kesäteatteri vetää puoleensa mökkiläisiä ja turisteja, joista hyötyvät lähipiirin yrittäjätkin. Sana(hirviö)yhdistelmään ”kunta- ja palvelurakenteiden muutos” sisältyy yhtäältä huolta autoituvasta ja ikääntyvästä maaseudusta, pienten kirkonkylien ja entisten kuntakeskusten heikentyvistä palveluista, kyläkoulujen lakkauttamisista, toisaalta mahdollisuuksia, joita sisältyy siihen, miten kesäasukkaita saataisiin viettämään enemmän aikaa vapaa-ajan-asunnoillaan. Kesäteatteritoiminta on omalta osaltaan maaseudun kehittäjä. Paikkakuntien erilaisissa palvelu- ja liikennesuunnitelmissa sekä kuntien ja kylien kehittämissuunnitelmissa kesäteatteri mainitaan usein mahdollisuutena. Vireä kesäteatteritoiminta lisää haja-asutusalueiden sisäistä koheesiota, tuo kaivattua elävyyttä. Lisäksi suunnitelmissa muistutetaan, että ympärivuotinen asuminen loma-asunnoilla tai vapaa-ajanasunnoilla on lisääntynyt. Kuntien asukasmäärät saattavat kesäaikaisin tuplaantua. Juuri tälle uudelle asukaskunnallekin kesäteatteri on tärkeää. Tämä väestö muodostaa kesäteattereiden yleisöjä, mahdollisesti tulevaisuudessa myös harrastajia.

Kesäteatterissa kansaomaisuus ja populaari ovat arvossaan

”Niin sanotun tavallisen kansalaisen, maalaisen tai sanoisinko työläisen on jotenkin helpompi lähestyä kesäteatteria sellaisessa kulttuurimielessä kuin ammattiteatteria. Niin rehevien tekstien, kuin huumorin ja sen yleisen vapaan tunnelman vuoksi, joka kesäteatterissa vallitsee. Usein kuulee katsojien sanottavan: tätä minä ymmärrän, se ei ole liian hienoa. Tai: En minä okeeseen teatteriin kehtoo mennä, se on niin hienoo, etten minä sitä ymmärrä. Tai jopa: Eihän miulla oo edes sellaisii vaatteita, joilla kehtais lähtee oikeeseen teatteriin.” (Outi Mikkonen, Kynsiniemen kesäteatteri 2015)

Taiteen ja viihteen, korkean ja matalan kuilu on ollut nähtävissä suomalaisessa teatteri- ja kulttuuripolitiikassa. Taide ja viihde ovat näyttäytyneet yhteen sovittamattomina tai ainakin hankalina kumppaneina pitkin matkaa. Suomalaisella teatterilla on ollut tarve opettaa ja sivistää, ja siksi onkin närkästyneinä kannettu huolta siitä, että katsojille tarjotaan ”tingeltangelia” (1920-luvulla) tai että ”rillumareita” nähdään teatterissakin (1950-luku) tai että ”teatteri tukehtuu viihdemössöön” (2000-luku). Kesäteatterin ei tällaisista kuiluista ole tarvinnut piitata. Se saa olla sitä, mitä se haluaa.

Kesäteatterin tekemisessä ja katsomisessa on kynnyksensä matalalla. Esitys löytyy koti- tai mökinurkilta, ja sitä voi huoletta katsoa vauvasta vaariin. Perinteisyys on voimaa. Kesäteatteri on pienen ihmisen puolella. Se puolustaa maaseutua ja sen elinvoimaa, voimistaa paikallista identiteettiä ja rakentaa osallisuutta. Kesäteatterissa tehdään arjen maaseutupolitiikkaa. Tässä nykykansanteatterin ja ite-teatterin teossa ei työtunteja lasketa ja sen tekijöilleen ja katsojilleen tarjoama ilo ja mielihyvä on taattu.

Kesäteatterissa tehdään surutta käyttödraamaa. Kesäteatteri edustaa arkipäiväistä, kansanomaista ja populaaria. Se ei välitä luokittelusta. Sen tehtävänä on viihdyttää, se on sillä tavoin vikuroivaa toimintaa.